

**П. Шевчук,
А. Шевчук**

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕФОРМ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ ПЕРІОДІВ

Проаналізовано світовий досвід проведення соціальних та економічних реформ у період кризових станів. Розглянуто причини гальмування реформ в Україні. Запропоновано заходи для подолання наявних соціально-економічних і політичних проблем в Українській державі.

Ключові слова: війна, економічний розвиток, ліберальна економіка, лібералізм, криза, реформування, рівень життя.

Упродовж усіх років із часу проголошення незалежності України постійно мовилось про необхідність проведення реформ у всіх сферах суспільного життя. Однак далі обговорення та певних “розмитих” кроків справа з реальним реформуванням фактично не просувалась. Так, досить частково реалізовано реформи урядами, що прийшли до влади після Майдану гідності, а ті, що були започатковані раніше, зокрема “вашингтонського консенсусу” та “наздоганяльної” економіки часів президентства Л. Кучми, “Десять кроків назустріч людям” В. Юценка, 21 реформаторська програма блоку “пакращення вже сьогодні” – “Заможне суспільство, конкурентноспроможна економіка, ефективна держава” В. Януковича, так і не були доведені до логічного завершення.

Більшість із задекларованих реформ були із самого початку про раціоналізацією за своєю сутністю, оскільки реформування – це перетворення, зміна чи нововведення, які змінюють основу існуючої структури або системи (як правило, суттєво на краще), а раціоналізація – лише її часткове вдосконалення чи покращення. Яскравим прикладом цього є так зване реформування української системи пенсійного забезпечення, яке триває вже майже двадцять років.

Питанням реформування і пошуку шляхів виходу з кризових станів присвятили свої дослідження такі вітчизняні вчені, як: Р. Войтович, С. Гармаш, В. Геєць, В. Гошовська, А. Даниленко, Б. Данилишин, М. Долішній, М. Жулинський, М. Лесечко, Е. Лібанова, О. Макарова, М. Мінаков, О. Онищенко, І. Розпутенко, П. Толочко, М. Хвесик та інші, а серед зарубіжних науковців і практиків – Л. Бальцерович, К. Бендукідзе, Б. Бернанке, Б. Бетлер, М. Дзурінда, П. Кругман, Дж. Маршал та інші.

Зміни політичних пріоритетів, економічні проблеми, спричинені світовою фінансовою кризою, відсутність політичної волі управлінської еліти не сприяли втіленню наукових розробок у вітчизняну практику. Так само не достатньо адаптувався позитивний міжнародний досвід реформування, зокрема соціально-економічного спрямування.

Метою статті є узагальнення закордонного досвіду проведення реформ у економічній і соціальній сферах у контексті виявлення меж та можливостей його використання в умовах сучасної України.

За всі попередні роки Україні не вдалось по-справжньому увійти навіть до тих країн, які проводять певною мірою стандартні економічні реформи другого типу, тобто

такі, які не вимагають наявності якоїсь надзвичайно кваліфікованої “команди реформаторів”.

Існує декілька важливих причин гальмування реформ в Україні. По-перше, це значне домінування установок популізму та маніпулятивних технологій у публічній сфері, ритуальна роль громадянського суспільства у процесах прийняття політичних рішень, відсутність широкого обговорення концептуальних засад і вектору розвитку держави, а також взаємодії громадських організацій та влади на місцевому рівні. По-друге, несформованість команди активних реформаторів, про що свідчить вихід зі складу двох останніх українських урядів професіоналів, які отримали освіту в престижних західних навчальних закладах і мають багатий досвід роботи у міжнародних бізнес-структурах – П. Шеремети, С. Боровика, А. Абромавичуса, а також виникнення серйозної урядової кризи 2016 р., що досить істотно впливає на думку західних держав щодо можливостей України здійснювати системні реформи зі збереженням високої динаміки. Неготовність використання політичного мандату, тобто політичної можливості запровадження того, що зараз потребує суспільство. Відсутність консолідованої позиції українського політичного класу та політичної волі. По-третє, недостатня політична культура вітчизняної управлінської еліти, небажання поставити загальнодержавні інтереси над груповими чи політичними. По-четверте, не подолана психологічна неготовність до сприйняття суспільства з вищим ступенем свободи та рівнем відповідальності за свої дії, однак меншою (цілком не патерналістською) мірою соціальної захищеності. Для значної частини посадовців та службовців публічної служби ще не розвіяна недовіра до запровадження інновацій та відсутній необхідний професійний досвід роботи в нових умовах. По-п’яте, незрозумілість широкому соціуму змісту та сутності багатьох реформ, нехтування тим, що “досвід держав, які здійснювали глибокі перетворення, засвідчує, що реальний успіх трансформаційних процесів можливий лише тоді, коли реформи та їхні результати відповідають інтересам і сподіванням широких верств населення, а тому отримують достатню суспільну підтримку” [1]. По-шосте, в житті пересічного українця мало що змінилось: суди, фіскальні та інші органи влади намагаються жити по-старому. Чиновники всіх рівнів як кради, так і крадуть, навіть під час проведення антитерористичної операції, а корупція залишилась на старому рівні. Багато можновладців, які повинні жити лише по-новому, масово демонструють суспільству зовсім інші приклади, дотичні до корупційних діянь. І по-сьоме, відсутність дійсно сприйнятливої моделі соціально-економічного розвитку України.

Справедливо зауважити, що антикризове регулювання довоєнної економіки США (проведення “нового курсу” президента Ф. Рузвельта у 1933 – 1939 рр.) [2] було здійснено на основі кейнсіанських ідей, точніше, підходів активізму. Хоча останні в перші роки після закінчення Другої світової війни ще мали значний вплив на соціально-економічну політику багатьох розвинутих держав світу, однак з часом вони почали призводити до появи нових кризових явищ. Починаючи з 70-х рр. ХХ ст., у більшості з них, насамперед у Сполучених Штатах та Великій Британії, спостерігається відхід від кейнсіанства та переважання ліберальних підходів і дерегулювання економіки. Відродження багатьох держав світу показує, що їх управлінська еліта починала діяти, відновлюючи довіру в країні, насамперед довіру до влади, шляхом відновлення (чи встановлення) справедливості, дотримання ідей лібералізму, де основні функції держави, згідно з Л. фон Мізесом, повинні бути зосереджені на захисті приватної власності, свободи та миру. Тому теза класика, що “лібералізм є політикою, що проводиться в інтересах не якої-

небудь визначеної групи, а всього людства” [3], не втратила своєї актуальності й на сьогодні.

Надзвичайно важливо, щоби українська влада зрозуміла, що соціально-економічні реформи незворотні та життєво необхідні для розвитку країни. Вони є не якимись окремими вимогами міжнародних фінансових інституцій, а головними проектами зі зміни життя українського суспільства на краще. Як показав світовий досвід, найбільш успішними в цьому аспекті виявилися ті постсоціалістичні та пострадянські країни, які провели значну кількість таких реформ: Польща, Словаччина та країни Балтії були в цьому лідерами. У них відбулось скорочення державних витрат без негативного впливу на життєзабезпечення населення. Так, у Словаччині в 2009 р. кількість працівників центральних органів виконавчої влади було зменшено (лише у Міністерстві фінансів – на 30%), а у Латвії значна кількість держустанов взагалі була ліквідована. Відбулась легалізація енергетичного ринку як одного з джерел збагачення олігархів унаслідок різниці цін, регульованих державою і ринком. Саме таку значну лібералізацію здійснила Естонія ще у 1992 р. Також доволі відомим є і польський досвід проведення реформ, який ґрунтувався на застосуванні значних ліберальних підходів, таких як зміна структури власності; декомунізація економіки; повне запровадження ринкових механізмів; реформування фінансової і банківської систем; часткове конвертування національної валюти для забезпечення відкритого типу економіки; лібералізація основної маси цін та підвищення тих, що залишилися під державним контролем (енергоносії, транспортні та комунальні тарифи, ліки). Цей комплекс радикальних заходів отримав назву “шокової терапії” [4], і його запровадження почалось у 1990 р. на фоні консолідуючого польське суспільство фактору, коли країна намагалась якнайшвидше відійти під соціалізму до капіталізму. Доцільно зауважити, що програма реформ була запущена за три тижні і у підсумку призвела до понад 100% зростання рівня ВВП порівняно з 1989 р. [5].

Українській управлінській еліті необхідно змінити свою риторику та перестати постійно нагадувати світові про свої національні проблеми, адже людина, як і держава, за своєю суттю не завжди охоче відгукується на чужий біль, поки сама перебуває в зоні комфорту. Захід наполегливо вимагає від української влади проведення конкретних реформ різних галузей, а не їх імітації. Це є і буде запорукою України для отримання доступу до фінансових та інших необхідних ресурсів, зокрема й військового змісту. Потрібно наполегливо озвучувати державам світу – нашим дійсним та ймовірним симпатикам – відповідні меседжі, які би зумовили їх мотивацію допомагати Україні. Потрібно активніше працювати на усіх можливих міжнародних аренах і доносити до світу інформацію, що Україна готова боротись за свою землю, що російський агресор скеровує проти нас регулярні війська та новітню зброю, комунікувати зі світовими лідерами та їх впливовим оточенням, щоби в їхніх державах не розпочались демарші щодо скасування чи послаблення санкцій проти РФ. Враховуючи своє важливе геополітичне положення, необхідно почати розмовляти з ними мовою великої геостратегії та геополітики, а не принизливо очікувати від них милості у вигляді фінансової допомоги чи летальної зброї.

Треба зрозуміти, на якій теоретичній основі потрібно проводити реформи, а саме економічні, щоби вирішити всі соціально-економічні проблеми. Насправді успіх буде лише там, де держава бере найактивнішу участь у розбудові суспільних відносин, і яскравим прикладом цього є Сінгапур: місто-держава, яке завдяки ефективній політиці уряду прем'єр-міністра Лі Куан Ю, що ґрунтувалась на ліберальних підходах в економіці,

не лише здолало соціальну відсталість, але й перетворилося на країну з найбільш високорозвиненою, вільною, інноваційною, конкурентноспроможною та найсприятливішою для бізнесу економікою; у країну, де майже відсутня корупція, а населення – одне з найблагополучніших у світі [6]. Суттєвому економічному злету Сінгапура передували послідовний та терплячий процес виховання і переконання різних груп суспільства з метою зміни їхніх звичок та традицій [7]. З часу здобуття незалежності у 1965 р. номінальний ВВП цієї країни зріс від 18,5 млрд дол. США до 296 млрд дол. США у 2014 р., а за даними МВФ на початок 2016 р. Сінгапур займав п'яте місце серед держав світу за рівнем ВВП (ПКС) на душу населення [8].

Як відомо, найбільш потужними рушійними силами проведення реформування завжди були значні економічні кризи або війни, і цьому є безліч прикладів у світовій історії [9]. Україна впродовж 2008 – 2013 рр. перебувала під впливом глобальної фінансової кризи (що так і залишилась неподоланою), з якої на початку 2014 р. перейшла у стан гібридної війни, розпочатої проти неї Російською Федерацією. Проведення антитерористичної операції на Донбасі – це погане виправдання з боку українського уряду щодо прогальмовування реформ. Тим більше, що ці реформи будуть необхідною умовою перемоги України у цій війні. За словами Я. Грицака, “важливо, щоб ця війна не закрила нам вікно можливостей і не послужила виправданням відмови від реформ. Ми зараз маємо два фронти: один перед нами – це наш противник, а другий позаду – це корупція, яка так само поїдає наші сили” [10]. У самому проведенні реформ у таких умовах немає нічого надзвичайного та неможливого, тим більше, вони сприяли розвитку багатьох нових галузей. Адже доцільно згадати, що фундаментальні інновації, такі як атомна енергетика і комп'ютер, Інтернет і GPS, були розроблені американськими вченими для перемоги у Другій світовій війні, пізніше – холодної, а потім – щоби протидіяти ядерній загрозі. Силіконова долина США та військово-інноваційна економіка Ізраїлю починалися з виробництва зброї. Війна та криза консолідує суспільство, чого так складно домогтися у мирний час. Для того, щоби вижити, а тим більше перемогти, необхідно почати мислити та діяти по-новому, а головне, використовувати новітні принципи мислення, удосконалюючи при цьому продуктивні сили, і досвід багатьох країн світу це підтверджує.

Одним із прикладів реформування, зокрема соціального, в умовах воєнного часу є Велика Британія. Так, наприкінці 1942 р., у самий розпал Другої світової війни, в британському парламенті головою одного із його комітетів, англійським ліберальним економістом У. Беверіджем був запропонований план нової організації всієї системи соціального забезпечення. Цей план розглядався як частина “всеохопної політики соціального прогресу” та передбачав заходи розширення соціального страхування аж до охоплення ним майже всіх громадян Британської імперії, а також гарантування єдиного національного середнього доходу, достатнього для підтримки скромної (однак гідної) якості та рівня життя населення. Основою плану У. Беверіджа (Social insurance and allied services) стали доцільна соціальна та економічна політики, скеровані на забезпечення повної зайнятості (і це в період повномасштабної війни з нацистською Німеччиною). Водночас запроваджувався контроль за рівнем заробітної плати та цін, реорганізовувалась система освіти та низка інших кроків. Було створено Національну службу охорони здоров'я (National Health Service) – державний орган, який забезпечував усім громадянам імперії безкоштовні медичні послуги, став її, умовно кажучи, “національною релігією”.

Пояснити можливість запровадження та підтримки реалізації цих соціально-гуманітарних програм у Великій Британії можна лише завдяки політичній волі та людиноцентристській позиції її тогочасного лідера – прем'єр-міністра У. Черчілля [11].

Соціально-економічна ситуація наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. у державі Ізраїль була досить подібною до нинішньої в Україні: війна, гіперінфляція, двозначний дефіцит державного бюджету, зовнішні борги держави, що перевищували 200% ВВП, мізерні золотовалютні резерви, постійна загроза дефолту, “кишеньковий” Національний банк, повзуча корупція, роздутий державний апарат, цілком ненадійна підтримка з боку США.

Завдяки політичній волі прем'єр-міністра Ізраїлю Ш. Переса була створена команда фахівців, ядром якої були міністр фінансів І. Мадаї та вчений-економіст М. Бруно, що розробила у 1985 р. за три тижні Ізраїльський стабілізаційний план, який містив низку жорстких, скоординованих між собою фіскальних та монетарних заходів.

Головною метою стабілізаційного плану було скорочення дефіциту бюджету, що мало зупинити зростання державного боргу та витрат на його обслуговування. Одночасно були збільшені податки та скорочені державні витрати. Джерелами економії стали скасування субсидій підприємствам, масове скорочення чисельності державних службовців та посадовців органів місцевого самоврядування, працівників бюджетних установ (які, однак, при цьому отримали достатні вихідні виплати). Лише за два місяці уряду вдалось понизити початковий темп інфляції з 500% (червень 1985 р.) до менш ніж 20% на рік (вересень 1985 р.). Вказані кроки продемонстрували населенню країни та всьому світу готовність влади до реформ та змін. Суворе дотримання плану (попри наявність певного спротиву з боку державних установ та підприємств, яким “урізали” бюджет чи забрали субсидії) дало змогу за декілька місяців стабілізувати критичну ситуацію в державі та створити умови для подальшого проведення ринкових трансформацій, які перетворили Ізраїль (незважаючи на перманентний військовий конфлікт) на країну з високим рівнем і якістю життя населення та комфортними умовами для ведення бізнесу. Доцільно відзначити, що саме через ізраїльсько-палестинський конфлікт (та військові дії з боку інших арабських держав) почали потужно розвиватись високотехнологічні галузі економіки, зокрема ІТтехнології, які дотепер є істотною частиною експортного потенціалу цієї країни [12].

Реформи в Грузії тривали навіть тоді, коли перманентно проходили серйозні військові бої у Південній Осетії, а влітку 2008 р. Росія розпочала повномасштабне вторгнення з бомбардуванням життєво важливих об'єктів інфраструктури та окупацію нових грузинських територій. Однак після цього реформи були лише посилені, тому що тогочасна влада країни розуміла їх як відповідь на російську агресію. Основою економічної перебудови Грузії була ідея ліберальної економіки відкритого типу з широким залученням іноземних інвестицій, використанням особливостей географічного розташування та наявного туристичного потенціалу, проведенням масштабної приватизації підприємств. За словами автора грузинських реформ К. Бенукідзе, справджувався принцип “продається все, крім совісті та правосуддя”, що за період 2004 – 2006 рр. дало змогу досягнути середніх темпів зростання ВВП 9 – 12% [13].

У Хорватії, незалежно від агресії Сербії під час Балканської війни 1992 – 1995 рр., послідовно розвивалась туристична галузь, яка завжди була головним двигуном її національної економіки, тому у воєнні роки потоки відпочивальників у туристичних районах цієї адриатичної держави, де були відсутні військові дії, не зменшились. Це

досягалось низькою вартістю послуг відпочинку, гарантуванням безпеки і комфорту. Були створені умови для модернізації туристичної галузі на рівні європейських та світових стандартів, запроваджено безвізовий в'їзд.

Водночас держава не гаяла часу й прикладала значних зусиль до реформування своїх збройних сил. Майже весь офіцерський склад пройшов перепідготовку у військових академіях та тренувальних центрах бундесверу, і було проведено переозброєння. Це дало можливість у серпні 1995 р. відновити контроль над захопленими територіями, мирно інтегрувати рештки Східної Славонії до складу Хорватії, яка завдяки її новому соціально-економічному розвитку стала майже заможною європейською державою, дійсним членом ЄС та НАТО [14].

Детальний аналіз наукових розвідок відомого американського економіста, лауреата Нобелівської премії П. Кругмана, викладених ним у монографії “Вихід з кризи є” [15], який здійснили українські вчені В. Геєць та А. Гриценко, надає низку цінних для українського сьогодення рекомендацій щодо провадження економічних реформ, реалізація яких зазвичай уповільнюється через домінування політики над економікою на основі використання так званої “політичної доцільності”. Причинами цього також є і низький рівень економічної культури урядовців та спеціалістів, дотичних до реформування.

Не можна не погодитись із авторами [16], що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку підвищення економічної освіченості та культури населення стає однією з ключових умов виходу України з кризи. Це підтверджують слова П. Кругмана, що “перешкоджають відновленню економіки два фактори – відсутність інтелектуальної ясності та політичної волі. Отже, завдання кожної впливової людини – професійних економістів або політиків, а також небайдужих громадян – зробити все, щоб заповнити цю відсутність” [17].

Потрібно досить обережно та доцільно ставитись до об'єктів реформування, зокрема їх ресурсних змін та пошуку найбільш ощадливих технологій, що сприятимуть сталому розвитку українського суспільства. Згідно з вченням академіка В. Вернадського, коли людство поширилось на всю поверхню Землі, Людина стала частиною біосфери, що є системою живої речовини, в якій проходить постійний обмін енергіями між її елементами, зокрема між Людиною та Землею [18]. І надмірне, нераціональне користування Землею як енергетичним донором з боку Людини призводить до зменшення енергетичного потенціалу системи або її окремої ділянки (території, країни). З цим у певному наближенні корелює зменшення до рівня 14% обсягів продукції машинобудівної галузі України за період 1991 – 2015 рр., а також спад виробництва інших галузей на підприємствах, побудованих ще за радянських часів, що вимагали значних обсягів використання природних ресурсів, як сировинних, так і енергетичних. Жодна модернізація виробництва на цих підприємствах не буде мати позитивних результатів, якщо не відновиться енергетичний потенціал відповідної ділянки Землі (яскравим прикладом такої хижацької експлуатації української землі є території колишніх родовищ сірки – Розділ та Яворів, газу – Дашава, нафти – Дрогобич і Долина, лісових масивів Карпат, рибних запасів Чорного та Азовського морів). До таких самих трагічних наслідків призведе і тотальне засівання з порушенням технології сівозмін українських чорноземів технічними культурами-вампірами: соєю, ріпаком та соняшником.

Необхідно наполегливо і послідовно переходити від ресурсоємкого до наукоємкого типів виробництва вітчизняної продукції, максимально скоротивши продаж

сировини і витік трудових ресурсів. Треба змінити статус України як сировинного (ресурсного) додатку інших держав на статус країни-виробника наукоємкої продукції, однак цей вибір залишається за владою.

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки, що впливають з аналізу наявного закордонного досвіду проведення соціально-економічних реформ:

– адаптація міжнародного досвіду реформування вітчизняної соціально-економічної сфери в умовах сучасної кризи вимагає створення об'єктивних (внутрішніх та зовнішніх) та суб'єктивних передумов формування та розвитку соціальної держави;

– вихід України із системної кризи та доцільне впровадження реформ вимагає зусиль на консолідацію усіх верств суспільства, об'єднуючим фактором чого повинні стати прагнення до збереження цілісності України та розбудова її державності.

Для цього необхідно:

– сформувати інноваційний сценарій розвитку держави, а не лише окреслити його мікрокомпоненти на шляху модернізації існуючої системи, та намагатись мінімізувати будь-які зміни, використовуючи короткотермінові критерії та вирішуючи при цьому найпростіші завдання;

– врахувати цінності та принципи лібералізму: свободи, вільного підприємництва та ринкових відносин при формуванні засад і реалізації завдань вітчизняного реформування (а не модернізації чи раціоналізації) системи державного управління, судової та виборчої системи, інших галузей суспільного буття, зокрема економічної та соціальної сфер;

– відновити довіру до влади шляхом реанімації поняття справедливості в суспільстві;

– активізувати приплив інвестицій, враховуючи наявність дешевої робочої сили, ресурсів і зручного географічного положення України, шляхом створення умов для безпечного ведення бізнесу та перспектив його розвитку, обмежити експорт капіталу, що сприятиме притоку внутрішніх інвестицій в економіку;

– поступово зменшити фіскальний тиск на виробника та населення, що призведе до зростання платоспроможності останнього та збільшення обсягу попиту;

– приділити більше уваги розвитку соціально-гуманітарної сфери, враховуючи, що якісні та кількісні зміни в економіці неможливі без реальних змін згаданої сфери;

– врахувати, що ухвалення політичних та управлінських рішень повинно відповідати умовам збереження сталого розвитку українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр [Текст]. — 2002. — № 100. — 4 черв.

2. Тіндалл Д. Б. Історія Америки [Текст] / Д. Б. Тіндалл, Д. Е. Шай ; [пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур]. — Львів : Літопис, 2010. — 904 с.

3. Мизес Л. ф. Либерализм в классической традиции [Текст] / Л. ф. Мизес ; пер. с англ. А. В. Кураева. — М. : ООО "Социум" ; ЗАО "Издательство "Экономика", 2001. — 284 с.

4. Balcerowicz L. Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przeziomu epok [Tekst] / L. Balcerowicz. — Warszawa : PWN, 1997. — 286 s.

5. Економіка Польщі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://economists.pro/05-04-2014/ekonomika/29757>.
6. Галуцько В. В. Сінгапур як держава з найсприятливішими умовами для бізнесу [Електронний ресурс] / В. В. Галуцько, В. І. Милько. — Режим доступу : <http://www.law-property.in.ua/articles/featured-articles/176-2014-03-06-20-44-00.html>.
7. Из третьего світу в перший. Сінгапурська історія: 1961 – 2001 [Текст] : мемуари Лі Куан Ю. : в 2 т. Т. 2 / пер. з англ. С. Сисоева. — К. : Видавництво Олексія Капусты, 2009. — 684 с.
8. Рейтинг стран по ВВП на душу населения [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://nonews.co/directory/lists/countries/gdp-ppp>.
9. Дейвіс Н. Європа. Історія [Текст] / Н. Дейвіс. — К. : Основи, 2001. — 1463 с.
10. Грицак Я. Якщо наша еліта та матиме політичної волі проводити реформи, варто чекати новий Майдан [Електронний ресурс] / Я. Грицак. — Режим доступу : http://ipress.ua/articles/yaroslav_grytsak_viynu_z_gosiieyu_my_vygraiemo_95812.html.
11. Джонсон Б. Лондон по Джонсону. О людях, которые сделали город, который сделал мир [Текст] / Б. Джонсон ; пер. с англ. О. Алексаняна. — М. : КоЛибри ; Азбука-Аттикус, 2014. — 284 с.
12. Юлия Шибалкина советует Украине вспомнить опыт Израиля в проведении реформ во время войны [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://djc.com.ua/news/view/new/?id=13137>.
13. Варченко І. Реформи в Грузії 2004 – 2012 років: уроки для України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://blogs.lb.ua/ivan_varchenko/283375_reformi_gruzii_20042012_rokiv.html.
14. Логінов Я. Інтеграція з Європою під час війни: досвід Хорватії [Електронний ресурс] / Я. Логінов. — Режим доступу : <http://inspired.com.ua/columns/eu-integration-during-war>.
15. Кругман П. Выход из кризиса есть [Текст] / П. Кругман ; [пер. с англ. Ю. Гольберга]. — М. : Азбука Бизнес ; Азбука-Аттикус, 2013. — 320 с.
16. Геєць В. М. Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В. М. Геєць, А. А. Гриценко // Економіка України [Текст]. — 2013. — № 6 (619). — С. 4—19.
17. Кругман П. Выход из кризиса есть... — С. 306.
18. Вернадский В. И. Биосфера [Текст] / В. И. Вернадский. — М. : Мысль, 1967. — 376 с.

*Стаття надійшла до редакції 19.04.2016
Схвалена до друку редколегією 03.06.2016*

**P. Shevchuk,
A. Shevchuk**

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PUBLIC SECTOR REFORMS IN TIMES OF CRISIS

The international experience in carrying out socio-economic reforms in times of crisis is analyzed. The causes that impede reforms in Ukraine are considered. The steps to solve socio-economic and political problems in the Ukrainian state are offered.

Key words: war, economic development, liberal economy, liberalism, crisis, reform, standard of living.